

تبیین جهت‌گیری راهبردی (اهداف، دکترین و سیاست) بازرگانی و تجارت خارجی مبتنی بر قانون اساسی و اسناد بالادستی

یحیی آل اسحاق^۱

نبی‌اله دهقان^۲

داوود دانش جعفری^۳

الیاس نادران^۴

علیرضا مقدسی*^۵

چکیده

تجارت بین‌الملل در پی مبنایی برای مبادلات کالاها و خدمات است و شامل صادرات و واردات می‌شود. هدف این پژوهش، تبیین جهت‌گیری راهبردی (اهداف، دکترین و سیاست) بازرگانی و تجارت خارجی مبتنی بر قانون اساسی و اسناد بالادستی است. این تحقیق از نوع کاربردی و توسعه‌ای و روش آن تفسیری است. جامعه آماری شامل بخش کتابخانه‌ای است. به این منظور که شامل بررسی اسناد و مدارک کارکردهای حوزه بازرگانی و تجارت خارجی در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و مستندات حاصل در دسترس از اسناد بالادستی است. به منظور مطالعه برای نمونه‌گیری در روش کتابخانه‌ای، اسناد و مدارک مربوط به قانون اساسی با استفاده از تحلیل گفتمان بررسی، تحلیل و تفسیر شده است. برای بررسی و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار مکس کیو دی ای استفاده شده است. در نهایت، ابعاد و مولفه‌های راهبردی حوزه‌های اهداف، دکترین و سیاست بیان و در جهت اداره امور بازرگانی و تجارت خارجی در راستای قانون اساسی و اسناد بالادستی مدلی نیز ارائه شده است.

واژگان کلیدی: جهت‌گیری راهبردی، دکترین، اهداف، سیاست، تجارت خارجی، قانون اساسی.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۱۰/۱۳، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۱۲/۲۳

۱. مدرس دانشگاه عالی دفاع ملی، دکتری مدیریت راهبردی.

۲. استادیار، دانشگاه عالی دفاع ملی.

۳. استادیار، دانشگاه علامه طباطبایی.

۴. دانشیار، دانشگاه تهران.

۵. دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول).

E-mail: ar_moghadash@yahoo.com

۱. مقدمه

بازرگانی بین‌الملل عبارت است از انجام تمامی فعالیت‌های یک کسب و کار فراسوی مرزهای یک کشور که شامل تجارت بین‌الملل، مدیریت بین‌الملل، مالیه بین‌الملل و بازاریابی بین‌الملل می‌شود (آندرسون^۱، ۲۰۱۲؛ برکلند^۲، ۲۰۰۵).

منظور از اداره امور بازرگانی و تجارت خارجی در جمهوری اسلامی ایران، مجموعه تصمیمات، اقدامات و فعالیت‌های مدیریتی است که مسئولان و کارگزاران نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران محورهای مدیریتی (دکترین، هدف‌گذاری، سیاست‌گذاری) در سطوح راهبردی، به‌منظور تحقق رسالت و اجرای مأموریت‌های فردی، سازمانی، بخشی، ملی و فراملی به انجام می‌رسانند (آل اسحاق، ۱۳۹۰).

در سه دهه گذشته علی‌رغم تلاش زیاد دست‌اندرکاران بخش خارجی اقتصاد ایران و تاکید خاص در برنامه‌های توسعه، همچنان بخش خارجی اقتصاد ایران از سطح توسعه‌یافتگی مطلوب بسیار فاصله دارد (رازقی، ۱۳۷۶).

این شکاف در مقایسه با بخش خارجی اقتصاد برخی کشورهای در حال توسعه موفق در حوزه صادرات عینی‌تر و ملموس‌تر می‌شود (باستان‌زاده، ۱۳۷۹).

هرچند از ابتدای برنامه پنجم توسعه اهداف و تکالیف مشخص برای رشد شاخص‌های تجارت خارجی به‌ویژه صادرات غیرنفتی تعیین شده بود (نامی و همکاران، ۱۳۸۸)؛ اما در فرآیند تعیین راهبردها و برنامه‌ریزی‌های کلان، برنامه‌های اجرایی کارآمد و اثربخشی در این حوزه باوجود ظرفیت‌های مناسب در بخش‌های تولید کالا و خدمات و انگیزه بنگاه‌های اقتصادی مورد اقدام قرار نگرفت و برعکس با اتخاذ تدابیر درون‌گرا و به‌طور عمده با رویکرد کنترل بازار داخل، نظم و ثبات رویه‌های تجاری با اشکالات متعددی روبه‌رو شد (احمدزاده، ۱۳۸۹؛ فرهادی، ۱۳۸۸).

رویکرد حاکم بر این مطالعه، رویکردی راهبردی، قانون اساسی در راستای توانمندسازی کشور در حوزه بازرگانی و تجارت خارجی کشور به‌عنوان یکی از بخش‌های اصلی مدیریت کلان اقتصادی نظام در راستای تحقق اهداف سند چشم‌انداز ایران ۱۴۰۴ است که در باب زمامداری شایسته و توسعه حکمرانی خوب بتوان فرصتی برای نمایش توانایی‌ها و نقاط مثبت مدیریت حوزه بازرگانی خارجی کشور در عرصه جهانی مهیا کند به نوعی که امکان بهره‌برداری سایر کشورها از تجارب مدیریتی از حوزه بازرگانی خارجی را در بیش از سه دهه از پیروزی انقلاب اسلامی فراهم سازد. همچنین، بررسی و تبیین تجربه‌ها درباره فرآیندها و نتایج سیاست‌گذاری در حوزه بازرگانی و تجارت خارجی، بررسی نقش و جایگاه بخش خصوصی در سیاست‌گذاری

1. Anderson
2. Birkland

بازرگانی خارجی و نقد و بررسی عوامل ترغیب‌کننده و تحدیدکننده سیاست‌های بازرگانی خارجی و در اسناد بالادستی کشور و توسعه و پیشنهاد چارچوب و الگوهای مناسب برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری حوزه تجارت و تبیین جهت‌گیری‌های راهبردی کشور در حوزه بازرگانی و تجارت خارجی از دیگر محورهای این پژوهش است. به همین منظور، هدف اصلی تحقیق فقدان یک الگوی راهبردی مدون از طریق محورها و رویکردهای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برای اداره امور بازرگانی و تجارت خارجی کشور و استخراج محورها و رویکردهای قانون اساسی در اداره امور بازرگانی و تجارت خارجی است.

۲. مبانی نظری و پیشینه تحقیق

یکی از مهمترین اصول برنامه‌ریزی، توجه به چالش‌های موجود و آتی جامعه است (مون^۱، ۲۰۱۳؛ فراندز^۲، ۲۰۰۴؛ دانالد^۳، ۲۰۱۱). در تدوین سند باید به نحوی برای حل چالش‌ها تمهیداتی فراهم شود تا در میانه راه با مشکل مواجه نشوید (مسی^۴، ۲۰۱۲).

اقتصاد ایران علی‌رغم دارا بودن ظرفیت‌های قابل توجه، با چالش‌هایی روبه‌رو است که از جمله می‌توان به تعامل ضعیف با اقتصاد جهانی، کاهش سهم ایران در تجارت جهانی کالا (فتحی، ۱۳۸۸)، کاهش سهم تجارت در تولید ناخالص داخلی، ناچیزبودن سهم ایران در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و حضور نداشتن در ترتیبات تجارت جهانی اشاره کرد (کرمی و پورمند، ۱۳۸۰) که در صورت ادامه وضعیت موجود، برخی مؤلفه‌ها تحمیل می‌شوند. واقعیت این است که نمی‌توان از اقتصاد جهانی کناره‌گیری کرد. باید در یک تعامل معنادار و خلاق، مبتنی بر درک و تفاهم متقابل «دو سویه و چند سویه» چالش‌های این حوزه را به فرصت تبدیل کرد (کنگ^۵، ۲۰۱۲).

اقتصاد ایران از چند جهت در برخورد با مسئله نفت با چالش مواجه است: الف. ساختار و برنامه‌ریزی صنعت نفت کشور، ساختار برون‌گرایی برنامه‌ریزی است و بومی نشده است. به عبارت دیگر، توسعه صنعت نفت به‌طور عمده در راستای تأمین تقاضای بین‌المللی صورت گرفته است (فلاحتی، ۱۳۸۹). از این‌رو، این صنعت نتوانسته است با دیگر بخش‌های اقتصاد ملی و پیکره آن تعامل لازم را برقرار کند (غلامی باغی، ۱۳۸۸). ب. نگرش ایران به نفت نگرش اقتصادی و راهبردی نبوده است. ج. نوع نگاه به نفت تاکنون به‌عنوان یک منبع درآمد بوده است و هرگز به‌عنوان منبع ثروت بدان نگریسته نشده است (احمدزاده، ۱۳۸۹).

1. Moon
2. Frandez
3. Donald
4. Massi
5. Keng

به همین منظور، تأکید بر راهبرد توسعه صادرات به ویژه در بخش خدمات با فن‌آوری بالا به‌نحوی که کسری تراز بازرگانی بدون نفت کاهش یابد و توازن در تجارت خدمات ایجاد شود (دیوید، ۱۳۹۰).

هم‌افزایی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در زمینه‌هایی که دارای مزیت نسبی هستند از جمله: صنعت، معدن، تجارت، مخابرات، حمل‌ونقل (عزیزنژاد، ۱۳۸۸) و گردشگری، به‌ویژه صنایع نفت، گاز و پتروشیمی و خدمات مهندسی پشتیبان آن (سیدشکری، ۱۳۸۸)، صنایع انرژی بر و زنجیره پایین‌دستی آن‌ها، با اولویت سرمایه‌گذاری در ایجاد زیربنای و زیرساخت‌های مورد نیاز و ساماندهی سواحل و جزایر ایرانی خلیج فارس در چارچوب سیاست‌های آمایش سرزمین قابل توجه می‌باشد (فتحی، ۱۳۸۸).

امروز کشور نیاز شدید به فعالیت اقتصادی سالم و ایجاد اشتغال برای جوانان و سرمایه‌گذاری مطمئن دارد و این همه به فضائی نیازمند است که در آن، سرمایه‌گذار و صنعت‌گر و عنصر فعال در کشاورزی و مبتکر علمی و جوینده کار و همه قشرها، از صحت و سلامت ارتباطات حکومتی و امانت و صداقت متصدیان امور مالی و اقتصادی مطمئن باشند و احساس امنیت و آرامش کنند (بشیر، ۱۳۸۴).

اگر دست مفسدان و سوءاستفاده‌کنندگان از امکانات حکومتی، قطع نشود و اگر امتیازطلبان و زیاده‌خواهان پرمدعا و انحصارجو، طرد نشوند، سرمایه‌گذار و تولیدکننده و اشتغال‌طلب، همه احساس ناامنی و نومی‌دی خواهند کرد و کسانی از آن‌ها به استفاده از راه‌های نامشروع و غیرقانونی تشویق خواهند شد (اعرابی، ۱۳۸۸).

خشکانیدن ریشه فساد مالی و اقتصادی و عمل قاطع و گره‌گشا در این باره، مستلزم اقدام همه‌جانبه توسط قوای سه‌گانه به‌ویژه دو قوای مجریه و قضائیه است. قوه مجریه با نظارتی سازمان‌یافته و دقیق و بی‌اغماض، از بروز و رشد فساد مالی در دستگاه‌ها پیشگیری کنو قوه قضائیه با استفاده از کارشناسان و قضات قاطع و پاکدامن، مجرم و خائن و عناصر آلوده را از سر راه تعالی کشور بردارد. بدیهی است که نقش قوه مقننه در وضع قوانین که موجب تسهیل راه‌کارهای قانونی است و نیز در ایفاء وظیفه نظارت، بسیار مهم و کارساز است (سیدعلی خامنه‌ای ۱۰ اردیبهشت‌ماه ۱۳۸۰).

با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا ابلاغ می‌شود: تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به‌منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی و

تأکید بر ارتقاء درآمد و نقش طبقات کم درآمد و متوسط، پیشسازی اقتصاد دانش‌بنیان، اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه، افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی، حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و با خالص ارزآوری مثبت از طریق تسهیل مقررات و گسترش مشوق‌های لازم و گسترش خدمات تجارت خارجی و ترانزیت و زیرساخت‌های مورد نیاز، برنامه‌ریزی تولید ملی متناسب با نیازهای صادراتی، شکل‌دهی بازارهای جدید و تنوع‌بخشی پیوندهای اقتصادی با کشورها به‌ویژه با کشورهای منطقه، توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور به‌منظور انتقال فن‌آوری‌های پیشرفته، گسترش و تسهیل تولید، صادرات کالا و خدمات و تأمین نیازهای ضروری و منابع مالی از خارج، افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد کشور از طریق توسعه پیوندهای راهبردی و گسترش همکاری و مشارکت با کشورهای منطقه و جهان به‌ویژه همسایگان، مقابله با ضربه‌پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز از طریق انتخاب مشتریان راهبردی، ایجاد تنوع در روش‌های فروش، مشارکت دادن بخش خصوصی در فروش، صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور با تأکید بر تحول اساسی در ساختارها، منطقی‌سازی اندازه دولت و حذف دستگاه‌های موازی و غیرضرور و هزینه‌های زاید، اصلاح نظام درآمدی دولت با افزایش سهم درآمدهای مالیاتی، افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز تا قطع وابستگی بودجه به نفت، شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و بررسی برنامه‌های تحریم و افزایش هزینه برای دشمن (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۲).

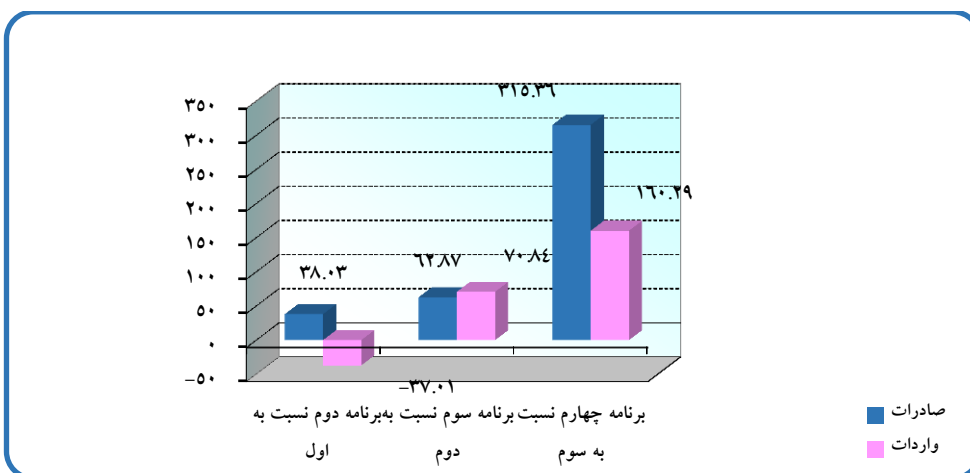
صادرات و واردات کشور طی برنامه‌های اول تا پنجم توسعه: برنامه‌های توسعه کشور از سال ۱۳۶۸ و در فواصل زمانی حدوداً پنج ساله تدوین شده است. هدف کلی این برنامه‌ها، توسعه همه‌جانبه کشور در تمامی زمینه‌ها اعم از اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و غیره است. گمرک نیز به‌عنوان یکی از منابع مهم اقتصادی در حوزه بازرگانی خارجی باید برنامه‌های مدیریتی و اجرایی خود را توسعه بدهد تا به اهداف تعیین‌شده از سوی برنامه نائل آید. برنامه‌های ویژه گمرک به‌منظور نوسازی و روان‌سازی تجارت، افزایش سهم کشور در تجارت بین‌الملل، توسعه صادرات کالاهای غیرنفتی و خدمات، تقویت توان رقابتی محصولات صادراتی کشور در بازارهای بین‌المللی و به‌منظور گسترش کاربرد فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات در اقتصاد، بازرگانی و تجارت در قالب سند ملی بازرگانی کشور، به این نهاد اقتصادی تکلیف شده است. در ادامه به‌طور

اجمالی به بررسی آمار صادرات و واردات کشور طی چهار برنامه اقتصادی دولت و برنامه پنجم تا زمان حال (ده ماهه سال ۱۳۹۲)، پرداخته می‌شود. در جدول ۱، میزان ارزش دلاری صادرات و واردات کشور، همچنین تراز بازرگانی طی برنامه‌های اول تا پنجم توسعه مشاهده می‌شود.

جدول ۱: ارزش صادرات، واردات و درصد تغییرات آن‌ها طی برنامه‌های اول تا پنجم توسعه

تراز بازرگانی (میلیون دلار)	درصد تغییرات ارزش		ارزش (میلیون دلار)		زمان اجرا	نام برنامه
	صادرات	واردات	واردات	صادرات		
-۹۷/۶۵۹	-	-	۱۰۸/۹۶۴	۱۱/۳۰۵	۱۳۶۸-۱۳۷۲	برنامه اول
-۵۳/۰۲۷	-۳۷/۰۱	۳۸/۰۳	۶۸/۶۱۳	۱۵/۶۰۴	۱۳۷۴-۱۳۷۸	برنامه دوم
-۹۱/۸۳۳	۷۰/۸۴	۶۲/۸۷	۱۱۷/۳۴۷	۲۵/۴۱۴	۱۳۷۹-۱۳۸۳	برنامه سوم
-۱۹۹/۶۲۸	۱۶۰/۲۹	۳۱۵/۳۶	۳۰۵/۱۸۸	۱۰۵/۵۵۹	۱۳۸۴-۱۳۸۹	برنامه چهارم
-۶۱/۲۰۲	-	-	۱۵۲/۸۵۵	۹۱/۶۵۳	۱۳۹۰-۱۳۹۴	برنامه پنجم

منبع: گروه تحلیل‌های آماری دفتر آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات گمرک ایران

نمودار ۱: نرخ رشد ارزش دلاری صادرات و واردات در طی برنامه‌های توسعه (به درصد)

افزایش قابل توجه میزان ارزش تجارت خارجی کشور در طی این چهار برنامه کاملاً مشهود است. بالاترین نرخ افزایش صادرات طی برنامه چهارم توسعه رخ داده است؛ چرا که در این دوره نسبت به دوره پیشین خود ارزش دلاری صادرات کشور با افزایش حدود ۳۱۵ درصدی به مرز

۱۰۵/۶ میلیارد دلار رسیده است.

جدول ۲: وزن صادرات، واردات و درصد تغییرات آن‌ها طی برنامه‌های اول تا پنجم توسعه

نام برنامه	زمان اجرا	وزن (هزار تن)		درصد تغییرات وزن	
		صادرات	واردات	صادرات	واردات
برنامه اول	۱۳۶۸-۱۳۷۲	۱۴/۱۲۱	۱۰/۱۰۱۰	-	-
برنامه دوم	۱۳۷۴-۱۳۷۸	۵۴/۷۴۸	۱۰۰/۵۱۳	۲۸۷/۷۱	-۰/۴۹
برنامه سوم	۱۳۷۹-۱۳۸۳	۷۷/۴۰۱	۱۴۵/۶۶۳	۴۱/۳۸	۴۴/۹۲
برنامه چهارم	۱۳۸۴-۱۳۸۹	۲۲۵/۸۱۸	۲۶۲/۰۶۸	۱۹۱/۷۵	۷۹/۹۱
برنامه پنجم	۱۳۹۰-۱۳۹۴	۲۰۱/۰۸۳	۱۰۳/۴۶۹	-	-

طی برنامه‌های اول تا پنجم توسعه تغییرات وزن و ارزش متناسب نبوده است؛ بنابراین می‌توان افزایش ارزش کالاها، طی سال‌های متوالی را یکی از دلایل عمده فقدان تناسب تغییرات وزن و ارزش دانست.

موارد مرتبط با حوزه بازرگانی و تجارت خارجی در سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون

اساسی جمهوری اسلامی ایران (مقام معظم رهبری/خرداد/۱۳۸۴)

- شتاب بخشیدن به رشد اقتصاد ملی.
- گسترش مالکیت در سطح عموم مردم به منظور تأمین عدالت اجتماعی.
- ارتقاء کارآیی بنگاه‌های اقتصادی و بهره‌وری منابع مادی و انسانی و فن‌آوری.
- افزایش رقابت‌پذیری در اقتصاد ملی.
- افزایش سهم بخش‌های خصوصی و تعاونی در اقتصاد ملی.
- کاستن از بار مالی و مدیریتی دولت در تصدی فعالیت‌های اقتصادی.
- دولت حق فعالیت اقتصادی جدید خارج از موارد صدر اصل ۴۴ را ندارد و موظف است هرگونه فعالیت (شامل تداوم فعالیت‌های قبلی و بهره‌برداری از آن) را که مشمول عناوین صدر اصل ۴۴ نباشد، حداکثر تا پایان برنامه پنج‌ساله چهارم (سالانه حداقل ۲۰٪ کاهش فعالیت) به بخش‌های تعاونی و خصوصی و عمومی غیردولتی واگذار کند.
- فعالیت بازرگانی خارجی در چارچوب سیاست‌های تجاری و ارزی کشور.
- سیاست‌های کلی اعمال حاکمیت و پرهیز از انحصار:
- تداوم اعمال حاکمیت عمومی دولت پس از ورود بخش‌های غیردولتی از طریق سیاست‌گذاری

و اجرای قوانین و مقررات و نظارت به‌ویژه در مورد اعمال موازین شرعی و قانونی در بانک‌های غیردولتی.

- جلوگیری از نفوذ و سیطره بیگانگان بر اقتصاد ملی.

- جلوگیری از ایجاد انحصار، توسط بنگاه‌های اقتصادی غیردولتی از طریق تنظیم و تصویب قوانین و مقررات.

موارد مرتبط بازرگانی و تجارت خارجی در قانون اساسی

اصل چهارم: کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزائی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر این‌ها باید براساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر برعهده فقهای شورای نگهبان است.

اصل چهل و چهارم: نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران برپایه سه‌بخش دولتی، تعاونی و خصوصی با برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است.

بخش دولتی شامل تمام صنایع بزرگ، صنایع مادر، بازرگانی خارجی، معادن بزرگ، بانک‌داری، بیمه، تأمین نیرو، سدها و شبکه‌های بزرگ آبرسانی، رادیو و تلویزیون، پست و تلگراف و تلفن، هواپیمایی، کشتی‌رانی، راه و راه‌آهن و مانند این‌ها است که به‌صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت است.

بخش تعاونی شامل: شرکت‌ها و مؤسسه‌های تعاونی تولید و توزیع است که در شهر و روستا برطبق ضوابط اسلامی تشکیل می‌شود.

بخش خصوصی شامل آن قسمت از کشاورزی، دامداری، صنعت، تجارت و خدمات می‌شود که مکمل فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی است.

مالکیت در این سه بخش تا جایی که با اصول دیگر این فصل مطابق باشد و از محدوده قوانین اسلام خارج نشود و موجب رشد و توسعه اقتصادی کشور شود و مایه زیان جامعه نشود، مورد حمایت قانون جمهوری اسلامی است.

تفصیل ضوابط و قلمرو و شرایط هر سه بخش را قانون معین می‌کند.

اصل پنجاه و یکم: هیچ نوع مالیات وضع نمی‌شود مگر به موجب قانون. موارد معافیت و بخشودگی و تخفیف مالیاتی به موجب قانون مشخص می‌شود.

اصل هشتاد و یکم: دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسه‌ها در امور تجاری و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجی‌ان مطلقاً ممنوع است.

جدول ۳: تعریف عملیاتی از ویژگی‌های مجموعه تعاریف مفاهیم سه‌گانه راهبردی

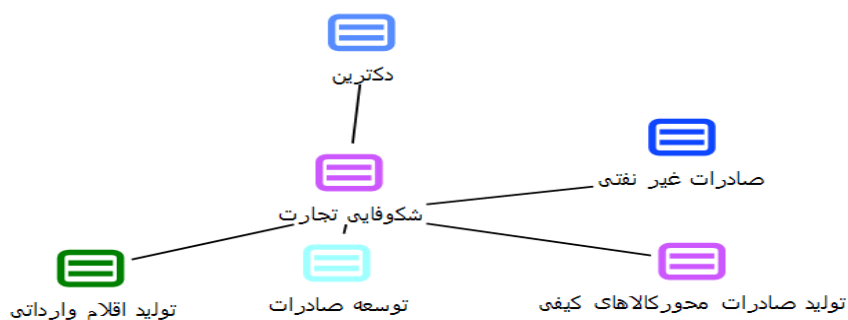
مفاهیم	تعریف
دکترین	دکترین عبارت است از نظریه خاصی در مباحث بازرگانی و تجارت خارجی بر اساس اصول اعتقادی پذیرفته شده که به عنوان هدایت‌گر، منجر به اقدام منحصر به فرد می‌شود
هدف‌گذاری	هدف‌گذاری عبارت است از انتخاب و تعیین اهداف مناسب توسط مدیران سطوح مختلف تصمیم‌گیر در حوزه بازرگانی و تجارت خارجی و تلاش برای رسیدن به آن
سیاست‌گذاری	سیاست‌گذاری عبارت است از فعالیت‌های مستمر جهت شناخت همه‌جانبه نقشه راه موفقیت و انتخاب نوع تصمیم همراه با اقدام هدفمند حوزه بازرگانی و تجارت خارجی

در ادامه برخی از ابعاد، مولفه‌ها و زیرمولفه‌ها در محورهای مدیریتی (دکترین، هدف‌گذاری، سیاست‌گذاری) در سطوح راهبردی، در جدول ۴ آمده است.

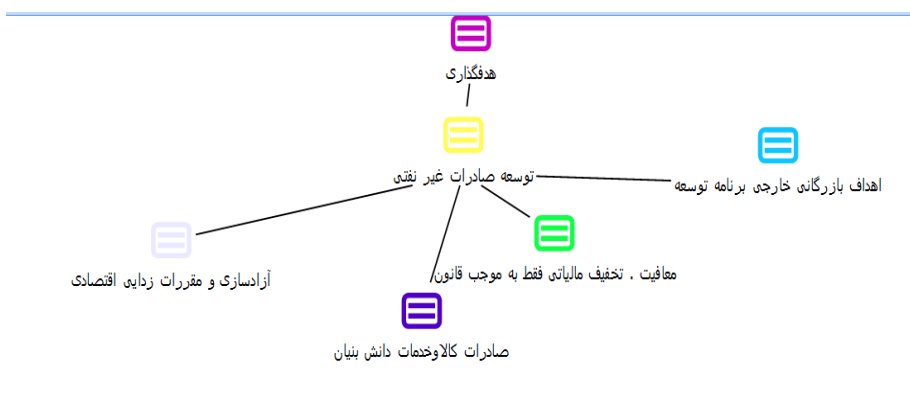
جدول ۴: ابعاد، مولفه‌ها و زیرمولفه‌های سه‌گانه (دکترین، هدف‌گذاری و سیاست‌گذاری) تجارت و بازرگانی خارجی در رویکردهای مرتبط قانون اساسی و اسناد بالا دستی

ابعاد	مولفه‌ها	ویژگی‌ها	گزیده متن
دکترین	شکوفایی تجارت	تولید اقلام وارداتی	افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (به‌ویژه در اقلام وارداتی) و اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی و ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی با هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص (ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲).
		توسعه صادرات	حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و با خالص ارزآوری مثبت از طریق (ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲).
		تولید صادرات محور کالاهای کیفی	گسترش تولید داخلی بویژه در زمینه کشاورزی، و تأمین نیازهای اساسی جامعه و کاهش واردات اجناس مصرفی و غیرضروری، همراه با افزایش کیفیت فرآورده‌ها در کشور و توسعه صادرات غیرنفتی.
هدف‌گذاری	توسعه صادرات غیر نفتی	آزادسازی و مقررات‌زدایی اقتصادی	ضرورت تحقق الزامات دیگر خصوصی‌سازی مانند آزادسازی اقتصادی و مقررات‌زدایی (چالش‌های اجرای اصل ۴۴، گروه مطالعاتی موسسه پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۵).
		صادرات کالا و خدمات دانش‌بنیان	پیشسازی اقتصاد دانش‌بنیان، اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه.
		اهداف بازرگانی	تلاش جهت تحقق اهداف کمی تعیین‌شده در برنامه پنجم (یزدان‌پناه و همکاران، اهداف بنیادین سند چشم‌انداز، ۱۳۸۸).

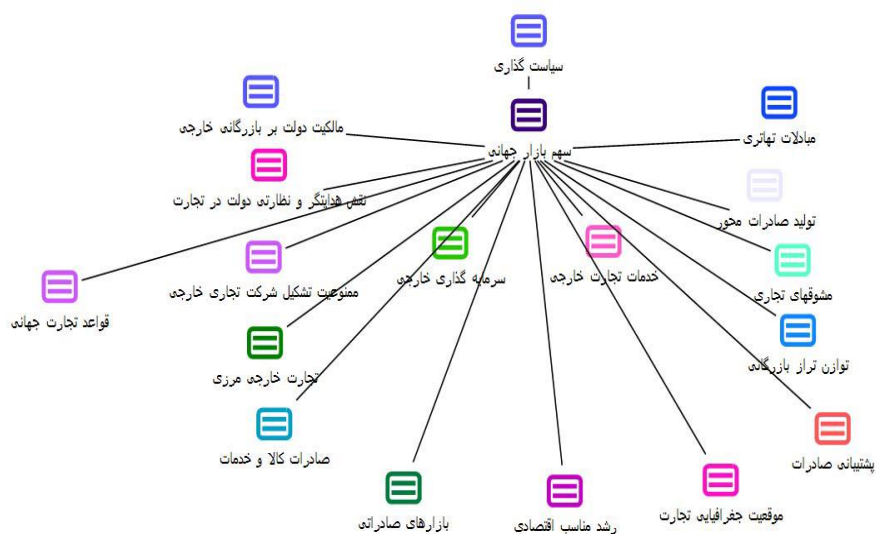
		خارجی برنامه توسعه	
سیاست‌گذاری	سهم بازار جهانی	مالکیت دولت بر بازرگانی خارجی و فعالیت بخش خصوصی به عنوان مکمل	نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران برپایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی با برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است. بخش دولتی شامل تمام صنایع بزرگ، صنایع مادر، بازرگانی خارجی، معادن بزرگ، بانک‌داری، بیمه، تأمین نیرو، سدها و شبکه‌های بزرگ آبرسانی، رادیو و تلویزیون، پست و تلگراف و تلفن، هواپیمایی، کشتی‌رانی، راه و راه‌آهن و مانند این‌ها است که به صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت است. بخش خصوصی شامل آن قسمت از کشاورزی، دامداری، صنعت، تجارت و خدمات می‌شود که مکمل فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی است (اصل چهل و چهارم).
		نقش هدایت‌گر و نظارتی دولت در تجارت	تغییر نقش دولت از مالکیت و مدیریت مستقیم بنگاه به سیاست‌گذاری و هدایت و نظارت (بند ب سیاست‌های کلی اصل ۴۴).
		ممنوعیت تشکیل شرکت تجاری خارجی	دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسه‌ها در امور تجاری و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است (اصل هشتاد و یک قانون اساسی).
		مشوق‌های تجاری	تسهیل مقررات و گسترش مشوق‌های لازم (ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲).
		سرمایه- گذاری خارجی	تشویق سرمایه‌گذاری خارجی برای صادرات (ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲).
		خدمات تجارت خارجی	گسترش خدمات تجارت خارجی و ترانزیت و زیرساخت‌های مورد نیاز (ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲).

نمودار ۲: ابعاد، مولفه‌ها و زیرمولفه‌های دکترین تجارت و بازرگانی خارجی در رویکردهای مرتبط قانون اساسی و اسناد بالادستی با نرم‌افزار مکس کیو دای

نمودار ۳: ابعاد، مولفه‌ها و زیرمولفه‌های هدف‌گذاری تجارت و بازرگانی خارجی در رویکردهای مرتبط قانون اساسی و اسناد بالادستی با نرم‌افزار مکس کیو دای

نمودار ۴: ابعاد، مولفه‌ها و زیرمولفه‌های سیاست‌گذاری تجارت و بازرگانی خارجی در رویکردهای مرتبط قانون اساسی و اسناد بالادستی با نرم‌افزار مکس کیو دی

۳. روش‌شناسی پژوهش

با توجه به اینکه نتایج این تحقیق در پی یافتن راه‌حل مسائل با ماهیت عملی است و تحقیقات جنبه عملی دارد و از دستاوردهای علمی آن می‌توان جهت برنامه‌ریزی برای اداره امور بازرگانی و تجارت خارجی استفاده کرد؛ لذا تحقیق کاربردی است (احمدی، ۱۳۹۰). همچنین، با توجه به اینکه ابعاد و مولفه‌های بومی اداره امور بازرگانی و تجارت خارجی ارائه خواهد شد و الگوهای موجود را تکمیل می‌کند و توسعه می‌دهد، تحقیق از نوع توسعه‌ای است که در مجموع نوع تحقیق، کاربردی و توسعه‌ای خواهد بود.

جامعه آماری شامل بخش کتابخانه‌ای است. در بخش کتابخانه‌ای، جامعه آماری شامل بررسی اسناد و مدارک کارکردهای حوزه بازرگانی و تجارت خارجی در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و مستندات حاصل در دسترس، قانون اساسی، اسناد بالادستی است. به‌منظور نمونه‌گیری از روش کتابخانه‌ای، بررسی و تحلیل و تفسیر اسناد و مدارک مربوط به متن قانون اساسی استفاده شده است. در این تحقیق، دو روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات در نظر گرفته شده است که عبارت‌اند از: روش کتابخانه‌ای با استفاده از کتب تخصصی، اسناد و مدارک، مقاله‌های علمی - پژوهشی، بایگانی سازمان‌های معتبر و وبگاه‌های دانشگاهی و تخصصی و در نهایت، از نرم‌افزار مکس کیو دی ای برای تحلیل داده‌های حاصل از روش تحقیق کیفی، کدگذاری متون و نشان دادن روابط میان مفاهیم و محقق تفسیری استفاده شده است. محقق

تفسیری، تنها به تکرار برداشت‌های سوژه‌ها از رویدادها نمی‌پردازد؛ بلکه توجه به دلایل آن‌ها، برای مفهوم‌سازی در راستای کشف سیستم معانی و بازسازی شناختی آنان می‌پردازد (دلاور، ۱۳۸۷). اگرچه مردم از صحت فهم متعارف یقین کامل ندارند؛ ولی فرض را بر درستی آن گذاشته و جهت حفظ و بازتولید واقعیت آن هم متکی بر سیستم معانی تهیه شده در تعاملات اجتماعی از آن استفاده می‌کنند (خیری، ۱۳۸۹).

طبق این دیدگاه، منظور از تحلیل تفسیری آن است که با تفسیر یک یا چند گزاره یا مفهوم، بتوان صدق و حقایقیت یک گزاره معین را نشان داد (حسینی، ۱۳۸۸).

تفسیرگرایی دسترسی به واقعیت (واقعیت مشخص یا واقعیتی که به صورت اجتماعی ساخته می‌شود) تنها از طریق سازه‌های اجتماعی نظیر زبان، خودآگاهی و معانی مشترک میسر است (دانایی‌فر و همکاران، ۱۳۹۰).

تفسیرگرایان تلاش می‌کنند تا از طریق معانی که افراد به پدیده‌ها می‌دهند آن‌ها را درک کنند. در پژوهش تفسیری، متغیرهای مستقل و وابسته را از قبل تعریف نمی‌کند (اسفیدانی، ۱۳۹۰)؛ بنابراین مؤلفه‌ها و شاخص‌های مربوط به بازرگانی و تجارت خارجی در اصول قانون اساسی براساس تعریفی که بیان شد، به صورت تفسیرگرایی تهیه و ارائه شده است.

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

تفسیر قانون اساسی درباره بازرگانی و تجارت خارجی: با مطالعه متن قانون اساسی اصلاح‌شده ۱۳۶۸، مذاکرات خبرگان قانون اساسی در سال ۱۳۵۸ به عنوان اسناد بالادست و نیز سیاست‌های کلی نظام و قوانین ناشی از آن در موضوع بازرگانی و تجارت خارجی و مفاهیم نزدیک به آن به عنوان اسناد پایین‌دستی قانون اساسی می‌توان بیان کرد که اسناد پایین‌دست قانون اساسی در موضوع‌های اقتصادی و به‌طور مشخص، سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و قانون ناشی از آن، در دهه ۸۰ بیش از ۲۵ سال پس از مذاکره و تدوین اصول قانون اساسی مدون شده‌اند. در واقع، اسناد پایین‌دستی قانون اساسی در موضوع بازرگانی و تجارت خارجی در شرایطی تدوین و ابلاغ شده‌اند که نظام جمهوری اسلامی در سیاست‌گذاری و اجرای قوانین و سیاست‌های مرتبط با بازرگانی و تجارت خارجی و مفاهیم نزدیک به آن، حداقل ۲۵ سال تجربه موفق و ناموفق پشت سر گذاشته است و این تجربه متراکم باعث شده است نگاه و اعتقادات و حتی فرهنگ و رویکردهای فرهنگی در موضوع بازرگانی و تجارت خارجی نسبت به سال ۱۳۵۸ با تغییرات فاحشی مواجه شود.

در قانون اساسی در دو مورد اصلی بحث شده است: نخست در اصل ۴۴، بازرگانی خارجی به انحصار دولت درآمده است و سپس در اصل ۱۵۱ وضع انواع مالیات توسط دولت به صورت

قانونی مجاز شمرده شده است که «حقوق گمرکی» نیز از انواع مالیات‌ها محسوب می‌شوند؛ اما در مورد اول، باید گفت: در این که بازرگانی خارجی تنها شامل واردات کالا از مبدأ خارجی می‌شود و یا شامل صادرات کالا نیز می‌شود، ابهام وجود دارد.

در قانون اساسی در دو مورد، هرگونه انحصارطلبی از هر ناحیه‌ای که باشد، ممنوع اعلام شده است. در این باره، در بند ششم اصل سوم آمده است: «دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر (از جمله) محو هرگونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی به کار برد. همچنین، در بند پنجم اصل ۴۳ آمده است: «برای تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادی او، اقتصاد جمهوری اسلامی ایران بر اساس ضوابط زیر (از جمله) منع اضرار به غیر و انحصار و احتکار و ربا و دیگر معاملات باطل و حرام، استوار می‌شود». به‌طور کلی، می‌توان در جهت تثبیت هرچه بیشتر رقابت و تسهیل آن و نهی انحصار، از این موارد نام برد: بند ششم از اصل سوم، محو هرگونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی؛ بند دوم اصل ۴۳، «نه به تمرکز و قدرت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به صورت یک کارفرمای مطلق درآورد...»؛ بند پنجم اصل ۴۳، «منع اضرار به غیر و منع انحصار...»؛ اصل ۴۴ و ذیل آن «... مالکیت در این سه بخش... مورد حمایت قانون جمهوری اسلامی است» و اصول ۴۶ و ۴۷ که مالکیت شخصی را محترم شمرده‌اند. تمامی این اصول حاکی از پذیرش این تفکر هستند که در نظام اقتصادی جمهوری اسلامی، انحصارطلبی از هر طریق، همچون تحمیل قوانین و مقررات محدودکننده رقابت، مطرود است.

این شاخص نیز در ارتباط با مدیریت دولت بر فعالیت‌های اقتصادی است؛ البته اگر حق را از مواردی دانست که قابل ملکیت باشد، در این صورت، حق تعیین سهم واردات و صادرات کالا در مالکیت دولت خواهد بود و این شاخص ناظر به مسئله مالکیت است.

در مورد حق قانونی وضع مالیات و از جمله، وضع حقوق گمرکی نیز آنچه در قانون اساسی آمده است، به رسمیت شناخته شدن این حق برای قانون‌گذار است و در مورد نحوه قانون‌گذاری، هیچ توصیه‌ای، چه به صورت مثبت و چه منفی، ارائه نشده است.

حجم مقررات اقتصادی: کثرت یا قلت مقررات اقتصادی، که توسط دولت برای هدایت و کنترل فعالیت‌های اقتصادی وضع می‌شوند، نشان‌دهنده میزان حضور دولت در عرصه‌های اقتصادی است. حجم این مقررات تأثیر بسزایی در تقویت و یا تخریب فضای رقابت بین فعالان عرصه‌های اقتصادی دارد. اعمال قوانینی که رقابت صحیح را سرعت می‌بخشند، پیشرفت و بهبود کمی و کیفی مدام تولیدات و خدمات ارائه شده به جامعه را تضمین می‌کند.

در قانون اساسی در دو مورد، هرگونه انحصارطلبی از هر ناحیه‌ای که باشد، ممنوع اعلام شده

است. در این باره، در بند ششم اصل سوم آمده است: «دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر (از جمله) محو هرگونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی، به کار برد. در اصول دیگر فصل چهارم نیز همین روند حفظ شده و تشبیه فضای رقابت سالم مدنظر قرار گرفته است. همچنین، در ذیل اصل ۴۴ فعالیت بخش‌های گوناگون اقتصاد کشور، به ایجاد رشد و توسعه اقتصاد کشور و عدم زیان جامعه مشروط شده است؛ بدین معنا که قانون‌گذاران و مجریان اداره کشور می‌توانند از فعالیت واحدهایی که به جامعه زیان می‌رسانند، جلوگیری کنند.

آخرین مسئله‌ای که برای تصحیح فعالیت‌های اقتصادی در قانون اساسی مدنظر قرار گرفته است، حق گرفتن مالیات توسط دولت است. با استفاده از این ابزار، دولت می‌تواند با ایجاد معافیت‌های مالیاتی و یا اخذ مالیات مضاعف، رقابت در بخش‌های موردنظر را شدت بخشد و یا از شدت آن‌ها بکاهد.

خلاصه آنکه نخست، مقررات اقتصادی موجود در قانون اساسی بسیار کلی و عام هستند و به جزئیات مسائل اقتصادی نپرداخته‌اند. دوم، به‌طورکلی سعی این قوانین، ایجاد تعادل در فعالیت‌های اقتصادی و هدایت آن‌ها به سمت و سوی مورد نظر است. سوم، قانون اساسی گرچه خود به تفصیل به مقررات اقتصادی نپرداخت؛ اما به قانون‌گذار این امکان را داده است که به وضع و تصویب قوانین اقتصادی لازم بپردازد؛ بنابراین باید چگونگی استفاده از این فرصت، مورد نقد و ارزیابی قرار گیرد (رزمی، ۱۳۹۰). در ادامه در جدول ۲ خلاصه‌ای از قانون اساسی در موضوع بازرگانی و تجارت خارجی نشان داده شده است.

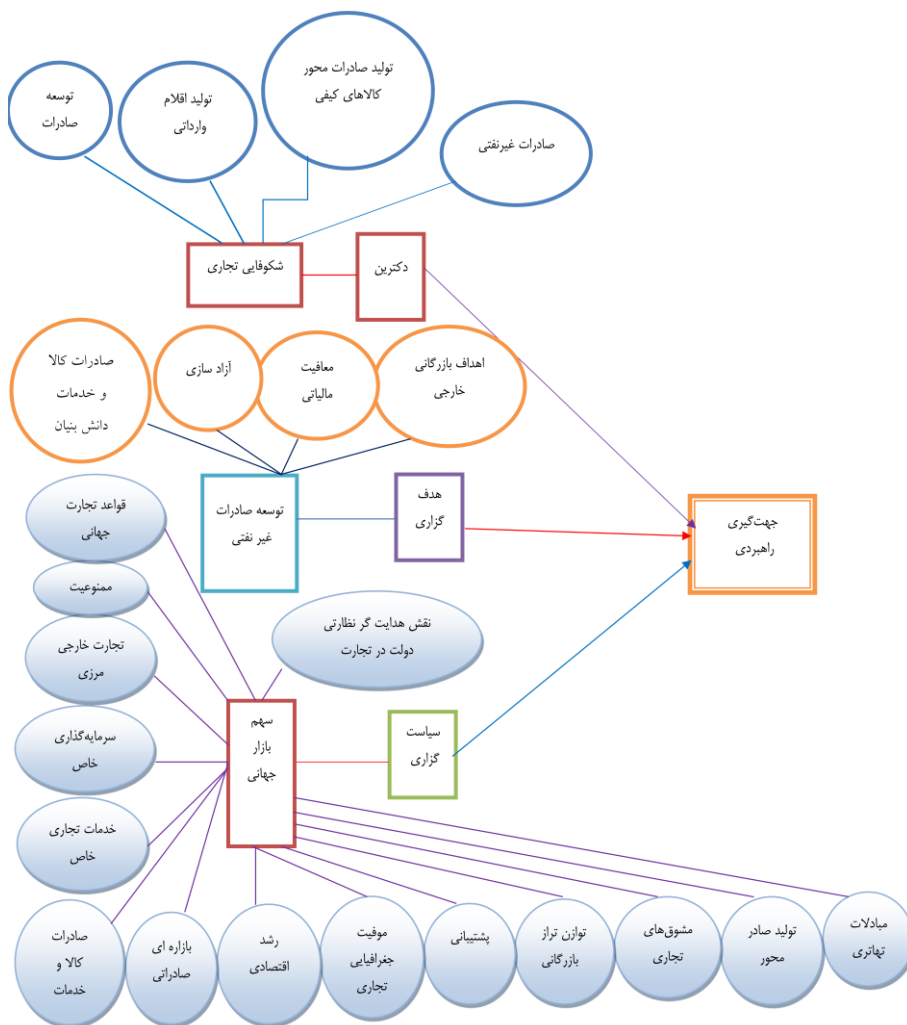
جدول ۵: خلاصه تحلیل قانون اساسی درباره بازرگانی و تجارت خارجی

تفسیر قانون اساسی	
مالکیت دولت بر بازرگانی خارجی و فعالیت بخش خصوصی به عنوان مکمل	دال مرکزی
رقابت، انحصار، سلامت اقتصادی، سرمایه‌گذاری سالم، نقش هدایت‌گر و نظارتی دولت در تجارت، رشد مناسب اقتصادی، صادرات کالا و خدمات، مشارکت بخش خصوصی، سرمایه‌گذاری خارجی، تولید صادرات محور، شکوفایی تجارت، معافیت و تخفیف مالیاتی فقط به موجب قانون، آماده‌سازی بنگاه‌های داخلی جهت مواجهه هوشمندانه با قواعد تجارت جهانی، توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی در اقتصاد و حمایت از آن برای رقابت در بازارهای جهانی، موازین اسلامی حاکم بر قوانین در تجارت خارجی	عناصر
افزایش صادرات و ارزآوری، کاهش اتکاء به درآمدهای نفتی، آزادسازی و مقررات‌زدایی اقتصادی	لحظه‌ها
دولت بزرگ‌ترین صادرکننده و واردکننده، فعالیت انحصارگران	ضدیت
موانع سرمایه‌گذاری خارجی، ازدیاد قوانین و مقررات تجارت خارجی، شبه دولتی‌سازی بخش خصوصی	چالش
پرونده‌های فساد، تحریم‌ها و فشارهای خارجی	ازجا شدگی
وابستگی	گفتمان رقیب
در پی استیلا	استیلا

گفتمان «مالکیت دولت بر بازرگانی خارجی و فعالیت بخش خصوصی به عنوان مکمل» و مبارزه با خودکامگی ناشی از قانون اساسی و اسناد بالا و پایین دست آن البته با ضدیت و خصومت قابل توجهی نیز روبه‌رو است. مطالعه قانون اساسی، چشم‌انداز، سیاست‌های ابلاغی، مطالب منتشرشده در رسانه‌ها، اسناد موجود و نیز مصاحبه‌های انجام‌شده با خبرگان حوزه بازرگانی و تجارت خارجی نشان می‌دهد که بیشترین مقاومت‌ها در مقابل استیلای این گفتمان توسط اشخاصی ایجاد شده است که از مشارکت بخش خصوصی متضرر شده‌اند. تجربه سال‌ها تلاش برای اجرای اصول قانون اساسی و سیاست‌های کلی ناشی از آن در موضوع‌های مربوط به حمایت از بخش خصوصی نشان می‌دهد که در این زمینه کارهای فراوانی صورت گرفته است؛ اما هنوز راه طولانی در پیش است.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به اسناد و مدارک بالادستی و مصاحبه با مدیران راهبردی و خبرگان با توجه به تجربه‌های ناموفق استخراج‌شده در این تحقیق با استفاده از نظریه مبنایی و اشباع هدفمند به نظر می‌رسد حوزه بازرگانی و تجارت خارجی در طول ۳۶ سال گذشته با در نظر گرفتن جنگ تحمیلی و تحریم‌ها با توجه به مقتضیات زمان گاهی موفق و گاهی ناموفق بوده است و از ثبات نسبی برخوردار نبوده است و اهداف آن تحقق پیدا نکرده است. هم‌چنان که از توصیه‌های مقام معظم رهبری در ابلاغ اقتصاد مقاومتی و تاکید ابتدای سال نو بر انجام امور ارزنده در حوزه‌های اقتصادی، این امر کاملاً آشکار است؛ بنابراین جهت اداره امور بازرگانی و تجارت خارجی با توجه به اسناد و مدارک بالادستی مدلی در زیر ارائه شده است:

شکل ۱: مدل راهبردی بازرگانی و تجارت خارجی مبتنی بر قانون اساسی و اسناد بالادستی

- پیشنهادها: این پیشنهادها براساس AHP الویت‌بندی شدند:
- به اجرای کامل اصول مربوط به حوزه بازرگانی و تجارت خارجی در قانون اساسی همت بگمارند.
 - نقش دولت از تصدی‌گری و ارائه مستقیم کالا و خدمات عمومی توسط دولت به نقش راهبردی و کلیدی تبدیل شود تا به وضعیت مطلوب خدمت‌رسانی برسد.
 - برای درآمدزایی و تامین هزینه‌های دولت، اتکا به خام‌فروشی نفت، گاز و میعانات گازی و پتروشیمی و سایر محصولات دارای ارزش افزوده همانند فرش، پسته و خاویار را به تدریج به

صفر برسانند.

- تعامل تجاری منطقه‌ای و بین‌الملل با کشورها و خودداری از مخاصمه غیرضروری با دیگر کشورها.

- اجازه به سرمایه‌گذاری خارجی برای تولید در ایران و صادرات.

- اجرای برنامه‌های عملیاتی سند راهبردی تجارت.

- اهتمام و رویکردهای اصلی سیاست‌های اقتصادی و ناظر به بازرگانی و تجارت خارجی، بر شفاف‌سازی اطلاعات، بسط رقابت، آزادسازی فعالیت‌های اقتصادی، رانت‌زدایی و سالم‌سازی اقتصاد، ایجاد امنیت اقتصادی و بهبود محیط کسب و کار متمرکز شود.

- تسریع در واگذاری واحدهای صادراتی بزرگ دولتی به بخش خصوصی.

منابع

- ۱- آل اسحق، یحیی. (۱۳۹۰). *راهنمای راهبرد تجاری منطقه ای*. تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ۲- احمدی، علی اکبر، صالحی علی و فریدی محمد رضا، (۱۳۹۰)، *روش تحقیق در مدیریت*، چاپ پنجم، تهران، دانشگاه پیام نور.
- ۳- احمد زاده، خالد (۱۳۸۹) *تجارت خدمات فنی ومهندسی: با تاکید بر کشورهای اسلامی موسسه مطالعات پژوهش های بازرگانی*.
- ۴- اعرابی ، محمد (۱۳۸۸). *برنامه ریزی استراتژیک گمرک*، انتشارات دفتر پژوهشهای فرهنگی.
- ۵- باستانزاد، حسین، مقدم زنجانی، محمد ولی (۱۳۷۹)، *ادوار تجاری در اقتصاد ایران*، سازمان برنامه و بودجه.
- ۶- بشیر، حسن (۱۳۸۴). *تحلیل گفتمان دریچه‌ای برای کشف ناگفته‌ها*، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- ۷- حسینی، میرعبدا ...: میرقادر، حسین. (۱۳۸۸). *تجربیات منتخبی از کشورهای موفق در توسعه صادرات*، نشریه *بررسیهای بازرگانی*، شماره ۳۴، صص ۱-۱۵.
- ۸- دانایی فرد، حسن و اسلامی، آذر. (۱۳۹۰). *ساخت نظریه بی‌تفاوتی سازمانی*، تهران: دانشگاه امام صادق(علیه السلام).
- ۹- دلاور، علی. (۱۳۸۷). *مبانی نظری و علمی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی*. تهران، انتشارات رشد
- ۱۰- دیوید. فردآر (۱۳۹۰) *مدیریت استراتژیک*، علی پارساییان، سیدمحمد اعرابی (مترجم) دفتر پژوهشهای فرهنگی
- ۱۱- داوری، دردانه و شانه‌ساززاده، محمدحسن. (۱۳۸۰). *مدیریت استراتژیک از تئوری تا عمل*، تهران، آتنا، چاپ اول، ص ۸۵.
- ۱۲- رزاقی، ابراهیم (۱۳۷۶). *آشنایی با اقتصاد ایران*، چاپ اول، تهران: نشر نی.
- ۱۳- سید شگری، خشایار. (۱۳۸۸). *مقایسه نظام جوایز صادراتی ایران با کشورهای منتخب زلاندنو، کانادا، استرالیا، فصلنامه مجلس و پژوهش مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی* شماره ۶۱ صص ۱-۱۰.
- ۱۴- سیدجوادین، سیدرضا و اسفیدانی، محمدرحیم. (۱۳۸۹). *تئوری‌سازی داده بنیاد و نرم‌افزار Atlas ti*، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- ۱۵- سید محمدجواد؛ شهرکی، سارا و کلایی، محمدرضا. (۱۳۹۰)، *بررسی رابطه بین تجارت بین‌الملل و رشد اقتصادی با استفاده از شاخص حکمرانی خوب، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی*،

- شماره ۵۹، صص ۱-۱۵.
- ۱۶- عزیز نژاد، صمد، سید نورانی، سید محمد رضا (۱۳۸۸) بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تأکید بر تجارت خارجی، فصلنامه مجلس و پژوهش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره ۶۱، صص ۱-۱۵.
- ۱۷- غلامی باغی، سعید. (۱۳۸۸). رابطه برنامه های توسعه و سیاستگذاری بر بخش بازرگانی خارجی، فصلنامه مجلس و پژوهش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی شماره ۶۱، صص ۱-۱۵.
- ۱۸- فتحی، یحیی و همکاران. (۱۳۸۸). دیپلماسی تجاری، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- ۱۹- فرهادی، محمد (۱۳۸۸) مروری بر مدل‌های تدوین استراتژی منابع انسانی، نشریه صنعت خودرویی.
- ۲۰- فلاحتی، علی؛ سلیمانی، سعید (۱۳۸۹)؛ بررسی الگوی تجارت ایران با تأکید بر تجارت درون صنعتی و بین صنعتی، پژوهشنامه اقتصادی شماره ۱۲۵، صص ۱-۱۰.
- ۲۱- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۸.
- ۲۲- کرمی، محمد مهدی، پور مند، محمد، (۱۳۸۰)، اقتصاد اسلامی، چاپ اول، انتشارات سمت.
- ۲۳- گروه مطالعاتی موسسه پژوهش‌های بازرگانی. (۱۳۸۵). سیاست‌های توسعه تولید و صادرات، بحث‌های پویا در شورهای منتخب و مقایسه با ایران.
- ۲۴- یزدان پناه، احمد و صادقی یارندی، سیف الله. (۱۳۸۱). ارزیابی وضعیت تجارت خارجی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در چارچوب مقررات سازمان جهانی (گات)، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- 25- Anderson, J.E. (2012). *Public polisy making: An introduction*, Boston, MA: cengage.
- 26- Birkland, T. (2005) *An Introduction to Policy Process* (2Ed.), N. Y. :ME Sharp:21
- 27- Donald V.S.,(2011). *Marketing Role In Strategic And Tactical Planning*, department of business administration mount saint Vincent university, Hali fax , nova scotia.
- 28- Fernandez ,walte D .(2004),Using the Glaserian Approach in Grounded studies of Emerging Business PRACTICES. Electronic Journal of Business ESEACH methods
- 29- Kng D., lee J., choi s., kim k. (2012): An ontology – based Enterprise Architecture, Expert systems with Applications, 37(2).
- 30- Moon, B. (2013).Antecedents and outcomes of strategic thinking. Journal of Business Reaserch 66,1698-1708